

EĞİTİM FELSEFESİ AÇISINDAN YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİLERİNE DAİR BİR OKUMA: POTANSİYELLER VE RİSKLER

Hasan ÖZALP*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 22 Kasım 2024, **Kabul Tarihi:** 19 Aralık 2024, **Yayın Tarihi:** 31 Aralık 2024, **Atf:** Özalp, Hasan. "Eğitim Felsefesi Açısından Yapay Zekâ Teknolojilerine Dair Bir Okuma: Potansiyeller ve Riskler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/3 (Özel Sayı: Yapay Zeka ve İlahiyat: Yeni Paradigmalar Aralık 2024): 1-28.

DOI: 10.33415/daad.1589876

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 22 November 2024, **Accepted:** 19 December 2024, **Published:** 31 December 2024, **Cite as:** Özalp, Hasan. "A Reading of Artificial Intelligence Technologies in Terms of Philosophy of Education: Potentials and Risks". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 24/3 (Special Issue: Artificial Intelligence and Theology: New Paradigms, December 2024): 1-28

DOI: 10.33415/daad.1589876

Öz

Bu makale, yapay zekâ (YZ) teknolojilerinin eğitim felsefesi açısından sunduğu potansiyelleri ve riskleri analiz etmektedir. Eğitim felsefesi, eğitimin amaçlarını, yöntemlerini ve topluma etkilerini inceleyen bir disiplindir. Yapay zekâ, bilgiye hızlı erişim, bireyselleştirilmiş öğrenme, eleştirel düşünce gelişimi ve demokratik toplum oluşturma gibi önemli fırsatlar sunmaktadır. Ayrıca, eğitimde eşitlik sağlayarak bilgiye erişimi küreselleştirebilme potansiyeline sahiptir. Ancak YZ'nin kontrolsüz kullanımı ciddi riskler de taşımaktadır. Bireyselliğin kaybı, duygusal ve sosyal yeteneklerin zayıflaması, eleştirel düşüncenin azalması ve eğitimin ticarileşmesi bu risklerden bazılarıdır. Ayrıca, dijital gözetim

* Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye. ozalphan66@gmail.com, Orcid: orcid.org/0000-0002-1487-9509. Prof. Dr., Ankara Social Sciences University, Faculty of Theology, Department of Islamic Philosophy, Ankara, Türkiye. ozalphan66@gmail.com, Orcid: orcid.org/0000-0002-1487-9509.

mekanizmalarının bireysel özgürlükleri tehdit etmesi ve bilgi manipülasyonunun artması gibi etik sorunlar da ortaya çıkabilir. Ayrıca YZ'nin eğitime olumlu katkılar sağlayabilmesi için etik ve hukuki çerçevelerle düzenlenmesinin önemini vurgulamaktadır. Makalede, YZ'nin sunduğu fırsatlar ve risklerin dengeli bir şekilde ele alınarak eğitim sistemlerinde yapıcı bir dönüşüm gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Devletlerin, bu teknolojilerin faydalı bir şekilde kullanılabilmesi için ortak kurallar belirlemeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Felsefesi, Eğitim, Yapay Zekâ, Eğitim Teknolojileri.

A Reading of Artificial Intelligence Technologies in Terms of Philosophy of Education: Potentials and Risks

Extended Abstract

This article examines the potentials and risks of artificial intelligence (AI) technologies from the perspective of educational philosophy. Educational philosophy is a discipline that questions the methods, aims, and societal impacts of education. AI offers significant opportunities, such as rapid access to information, personalized learning, fostering critical thinking, and building a democratic society. Additionally, AI can promote equality in education by enabling global access to knowledge.

One of the most significant potentials of AI is personalized learning. By addressing individual differences among students, this approach customizes learning materials to make the process more efficient. It aligns with the principles of pragmatism and constructivist philosophies. Furthermore, AI has the potential to encourage critical thinking. By supporting alternative perspectives and interdisciplinary studies, AI can expand the boundaries of learning and foster the emergence of creative ideas. However, the uncontrolled use of AI brings numerous risks. One of the foremost concerns is the loss of individuality. AI systems often focus on generalized data patterns, disregarding individual differences and reducing learners to mere data points. This contradicts the existentialist and pragmatic educational philosophies, which emphasize personal freedom and self-expression. Additionally, the overuse of AI can weaken social and emotional skills. As empathy and communication bonds between individuals are disrupted, people may experience social isolation and loneliness.

Another critical risk is the weakening of critical thinking. AI often presents information in pre-packaged formats ready for consumption, which can discourage students from questioning knowledge and hinder their creative thinking skills. AI-driven virtual learning environments may also impede experiential learning, preventing students from engaging meaningfully with the real world and developing strong connections with their surroundings.

Ethical and justice-related issues also overshadow the use of AI in education. Risks such as digital surveillance and violations of privacy threaten individual freedoms. This situation can be explained through Foucault's concept of the "Panopticon," where individuals feel constantly monitored, leading to restrictions on their autonomy. Additionally, manipulation and misinformation facilitated by AI technologies create opportunities for misuse. The spread of false information and the replacement of reality with simulations can erode trust in knowledge.

The commercialization of AI is another significant challenge. The high costs associated with AI-based educational tools can limit access for economically disadvantaged individuals, exacerbating inequalities in education and

undermining social justice. Moreover, the commercialization of AI in education could shift the focus from its fundamental mission of fostering intellectual and moral development to a profit-driven approach.

The article emphasizes the necessity of ethical and legal regulations to ensure the effective and ethical use of AI in education. Governments and educational institutions are urged to establish common principles for AI integration. These principles should prioritize core values such as equality, critical thinking, and individual development. Only by doing so can AI serve as a tool that enriches human experiences and contributes meaningfully to education.

In conclusion, the potentials and risks of AI in education must be carefully balanced. AI applications rooted in sound ethical and philosophical principles have the power to transform education. However, uncontrolled and unethical usage may pose a threat, restricting individual freedoms and commodifying education. Therefore, AI's opportunities must be carefully evaluated and integrated into education systems in a way that fosters positive transformation.

Keywords: Philosophy of Education, Education, Artificial Intelligence, Educational Technologies.

Giriş

İnsanoğlunun zihinsel yapısı ve ona eşlik eden merak duygusu onun bilgide ilerlemesini sağlamış ve bugünkü baş döndürücü ve hayret verici teknik ve teknolojik gelişmelerin oluşumuna imkân tanımıştır. Önce sayıyı icat eden insanlık onu parmaklarıyla saymış daha sonra hesap makinelerini geliştirmiş ve bugün de çok daha farklı modellerde sayı teorileri kurgulamış ve daha kompleks ölçme araçları geliştirmiştir. Öyle ki gelinen noktada insan zihnine entegre edilen mikroçipler vasıtasıyla yeni hesaplama teorileri ortaya konulmakta ve devam eden süreçte sibernetik organizmalara (siborg) ve oradan da insansı robot olarak ifade edilen humanoidlere kadar çok daha hayret verici, biraz da ürkütücü boyutlara ulaşması beklenmektedir. Bu gelişmeler çerçevesinde bilim ve eğitim felsefesi açısından insanın anlamı ve değeri ne olacaktır? İnsanı insan kılan, potansiyellerini keşfeden ve ona yeni bilgi ufukları açarak karakterini geliştirip şahsiyet inşa eden eğitim açısından bu teknik ve teknolojik ilerlemenin anlamı ve karşılığı nedir ve ne olmalıdır? İşte biz bu çalışmada teknik ilerlemenin kazandırdığı yeni bir form olan ve hala geliştirilen yapay zekânın eğitim felsefesi açısından insana kazandırdığı potansiyellerin ve risklerin ne olduğunu filozofların eğitim felsefesine dair görüşlerini referans alarak bir değerlendirmede bulunacağız.

1. Teorik Arka Plan: Paradigmal Çerçeve: Eğitim Felsefesinde Yaklaşımlar

Eğitim sürekli olarak değişim ve gelişim gösteren bir süreçtir. Bu süreç içerisinde şüphesiz yeni yöntemler, konular ve problemler ortaya çıkmaktadır. Aşağıda ele alacağımız üzere bu yöntemler ve konular beraberinde yeni potansiyeller ortaya çıkarmakta ve buna eşlik eden yeni riskler doğurmaktadır. Çağımızın yakalamış olduğu teknolojik ilerlemenin en güçlü enstrümanlarından biri olan yapay zekâ da benzer şekilde eğitime katkı sunmakta, öğretmen ve öğrencilerin görev ve sorumluluklarına dair fırsatlar sunmaktadır. Bu yeni gelişimin ortaya koyduğu fırsatlar yeterli ölçüde deneyimlenmediği için olumsuz etkilerinin olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Bu potansiyelden hem yararlanılmalı hem de risklere yönelik tedbirler alınmalıdır. Şüphesiz bunu yapacak olan disiplin ise eğitim felsefesidir.

Eğitim felsefesi, eğitimin yöntemlerini, konusunu, yapısını ve amaçlarını inceleyen bir disiplindir. Bu bağlamda eğitimin teorik ve pratik anlamda değerini, birey ve toplum üzerine etkilerini inceler. Buradan hareketle de eğitime dair yeni yöntemler belirler ve dönemin beklentilerine uygun yapılandırma önerilerinde bulunur veya buna rehberlik eder.

Bu sorunlar ve amaçlardan hareketle tarihte birçok filozof, psikolog ve pedagoğ çeşitli teoriler, yöntemler, konular ve amaçlar belirlemişlerdir. Örneğin, eğitim salt bir bilgi transferi midir yoksa bireyde kimlik ve kişilik inşa eden bir eylem midir? Bireyin kendi potansiyellerini keşfetmesine mi imkân tanınmalıdır yoksa dışsal veya yönlendirilmiş bir gelişim mi sağlanmalıdır. Amaç bireyde karakter inşa edip erdemli insanlar mı yetiştirmektir, yoksa toplumsal ve kültürel beklentileri karşılayan bireyler mi yetiştirmektir? Birey özgür mü bırakılmalıdır yoksa sıkı bir disipline mi tabi tutulmalıdır? Eğitim, ne ölçüde sivil ve ne ölçüde devletin kontrolünde olmalıdır? Eğitim içeriklerini ve müfredatlarını kim hangi yöntem ve amaca göre ve hangi sınırlarda belirleyecektir? Fırsat eşitliği, eğitime ulaşılabilirlik, adalet ve pozitif ayrımcılık gerçekte var mıdır, olmalı mıdır ve ne ölçüde başarılabilmektedir? Eğitimde etik sorunlar ve ahlaki ilkeler nelerdir ve nasıl belirlenmelidir? Tüm bu ve benzeri sorunlar, tarihsel olarak konu üzerinde düşünen filozofların ilgilendiği problemlerdir. Yapay zekâ ile birlikte bu sorular baki kalmakta ancak içeriklerinde köklü

değişimler yaşanmaktadır. Sorunu doğru tespit etmek ve benzer soru(n)lara çözüm üretebilmek için tarihsel bilgi birikimini doğru tespit etmeli ve yorumlamalıdır. Biz de bu amaçla eğitim felsefesine dair farklı yaklaşımları ele alacağız ve daha sonra bunları referans alarak yapay zekâyı değerlendirmeye tabi tutup, olumlu ve olumsuz etkilerini inceleyeceğiz.

1.1. Eğitim Felsefesinin Temel Akımları

Eğitim felsefesi, eğitim faaliyetlerinin daha sistemli ve bilinçli bir şekilde yapılmasını sağlayan ve bu şekliyle eğitime eleştirel bir bakış açısı kazandıran bir disiplindir. Bu amaçla bir kısım filozoflar doğrudan bir kısmı ise dolaylı bir şekilde sistemlerinin bir parçası olarak eğitime dair düşünceleri ileri sürmüş ve çözümlenemelerinde bulunmuştur. Bu başlık altında bazı önemli filozofların sistemlerini veya yaklaşımlarını ele alacağız.

1.1.1. İdealizm

Gerek felsefenin gerekse eğitim disiplininin en eski yaklaşımlarından biri idealizmdir. İdealizm “hakikatin nihai olarak fiziksel olandan ziyade zihinsel olduğunu ileri süren bir doktrindir. Mutlak idealizm, bu gerçekliğin onu karakterize eden kavramların doğasına göre nesnel bir şekilde ortaya çıktığı öğretidir.”¹ İdealist gelenekteki filozoflara göre hakikatin fiziksel dünyadan veya fenomenlerden bağımsız bir gerçekliği vardır. Bu sebeple onlar yöntemsiz olarak tümdengelim metodunu benimsemişlerdir. İdealizme göre hakikatin kendine özgü bir doğası olduğu için eğitimin amacı halihazırda zaten var olan ve fiziksel dünyadan bağımsız bir üst hakikate bireyin ulaşmasını sağlamaktır. Bazı filozoflar sistemlerinin özellikleri bakımından idealist geleneğe izafe edilmişlerdir. Bu bağlamda idealist geleneğin en önemli temsilcileri Berkeley (ö. 1753), Fichte (ö.1762), Hegel (ö. 1831) ve Schelling (ö. 1854) gibi filozoflar olsa da hiç şüphesiz kurucu düşünürü hocası Sokrates’in yolundan giden Platon (M.Ö. 427-347)’dur. Sokrates ise kendine ait meşhur “Sokratik Yöntemin” de kuramcısıdır. O bireylere bazı sorular sorarak akıl yoluyla cevaplar bulmasını istemiş ve bir anlamda zihnin hakikate sahip olduğunu ve doğru sorularla bunu doğuracağını varsayarak eleştirel düşünmeyi teşvik etmiştir. Sokrates öğrencilerin doğru yanıtlar bulmasını sağlamak için bir tez ileri sürmez, sadece onlara

¹ Christopher Winch - John Gingell, “Idealism”, *Key Concepts in Philosophy of Education* (Florence KY, USA: Routledge, 1999), 109.

eksik ya da hatalı bulduğu noktalarda sürekli sorular sorarak rehberlik ederdi. Böylece kişi hakikati kendisi bulur. Sokrates'in uyguladığı bu yöntem, eleştirel düşünmeyi teşvik etmeye yönelik temel bir araçtır ve modern eğitimde hâlâ etkisini sürdürmektedir.²

Bu epistemik bakış açısını benimseyen Platon, *Devlet* adlı eserinde insan ruhunun düşünme, arzu ve cesaret olmak üzere üç güçten oluştuğunu ve en yüksek mükemmelliğe ulaşmak için tüm bunların denge halinde bulunarak bilgelik, iffet, yiğitlik ve adalet olmak üzere dört temel erdemî doğurması gerektiğini savunur.³ Platon'a göre nasıl ki metaller tunç, bakır, demir, gümüş ve altın gibi farklı niteliklere sahipse insanlar da benzer şekilde farklı tabiatlara sahiptir. Metaller analogisi olarak ifade edeceğimiz bu yaklaşıma göre metaller nasıl ki doğalarına uygun yerlerde kullanılıyor ise insanlar da doğalarına uygun yerlerde istihdam edilmelidir. Altın gibi yüksek değere sahip yüksek karakterde insanlar bilgedir ve yönetici olmalıdır.⁴ Nihai olarak filozof mağara metaforu ile insanın bilgi ile aydınlanarak cehaletten kurtulacağını ve hakikate erebileceğini savunmuştur.⁵

6 | db

Daha sonra bu ekolden gelen filozoflar da benzer şekilde mutlak gerçeğin fiziksel dünyadan bağımsız bir yapıya sahip olduğu bir ideali benimsemişlerdir. Dolayısıyla eğitimin ulaşacağı gerçeklik bir idealdir ve yüksek bir ülküdür.

1.1.2. Realizm

Felsefi geleneğin belki de adına uygun olarak en gerçekçi; uygulanabilir ve sürdürülebilir ekollerinden biri de realizmdir. Realizm varlıkların hakikatinin zihinden bağımsız somut gerçeklikte bulunduğunu kabul eder. Buna göre eğitim, bireylerin gerçek bir varlığa sahip olan fenomenler dünyasını tanımasıdır. Böylece kişi etrafını kuşatan dünyayı tanır ve ona uyum sağlamaya çalışır. Bu akımın en önemli temsilcileri Aristoteles (M.Ö. 384-322) ve John Locke (ö. 1704)'tur.

Aristoteles'e göre eğitimin amacı bireyin başta kendi doğasını tanıyarak erdemli bireyler yetiştirmektir. Bu sebeple eğitim

² Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2 (Sofistlerden Platon'a)* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 2/119.

³ Platon, *Devlet*, çev. Eyuboğlu Sabahattin - Cimcoz M. Ali (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 125.

⁴ Platon, *Devlet*, 111.

⁵ Platon, *Devlet*, 231.

çocukluk döneminde başlar. Çünkü çocuklukta kazanılan alışkanlıklar erdemini oluşmasına etki eder. Böylece eğitim bireyin akıl ve karakter gelişimine katkı sağlar.⁶ Yöntem olarak eğitim teorik (episteme) ve pratik bilgiyi (techne) birleştiren dengeli bir yaklaşımdır.⁷

Realizm geleneğinin bir devamcısı olan John Locke'a göre ise insan zihni doğuştan boş bir levhadır (*tabula rasa*). Eğitim ise bu levhayı doldurma sürecidir. Eğitimin amacı, akılcı düşünen özgür bireyler yetiştirmektir. Fakat özgür bireyler yetiştirmenin belirli ilkeleri vardır. Öncelikle bir rehber eşliğinde çocuk yetiştirilmeli ve önce beden sağlığından başlayarak zihinsel gelişime doğru ilerlenmelidir.⁸

Görüldüğü gibi her iki filozof da insanın doğuştan bir bilgiye değil de bilme potansiyeline sahip olduğunu savunmakta ve eğitimin amacının bu potansiyeli açmak olduğunu kabul etmektedir. Her iki realist filozof da felsefesinin özünü akılcı olmak olarak belirlerken Locke'da özgürlük daha baskın bir yer tutmaktadır.

1.2.3. Naturalistik Eğitim Teorisi

Aslında realist geleneğe benzemesine rağmen görece ondan ayrılan diğer bir felsefi yaklaşım ise naturalistik eğitim anlayışıdır. Bu yöntem eğitimin tabiat kanunlarına göre veya doğal yaşama ve insanın doğal gelişimine uygun şekilde şekillendirilmesi gerektiğini savunur. Bu görüşteki teorisyenlere göre eğitim insana özgü doğal süreçlerin desteklenmesidir. Bu teorinin realizme benzeyen yönü insanın doğuştan getirdiği potansiyelini keşfetmesi ve doğal eğilimlerini dikkate alması iken farkı bireyi çevresiyle uyum içinde geliştirmeye çalışmasıdır. Örneğin Locke felsefesinde birey eğitilirken bir eğitimcinin onu kontrol ve disipline etmesi gerekirken burada bireyin kendi doğasına uygun şekilde gelişmesi ve dışsal baskı ve doğal olmayan her türlü kontrolden mümkün mertebe uzak tutulması sağlanır. Daha çok çocuğun doğal bir ortamda yetişmesi gerektiğini merkeze alan bu teorinin önemli temsilcileri Jean J. Rousseau (ö. 1778), Herbert Spencer (ö.1903),

⁶ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür (Ankara: Ayraç yayınları, 1997), 65.

⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 114.

⁸ John Locke, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme (I.-II. KİTAP)* (Ankara: Öteki yayıncılık, 1999), 95.

Johann Pestalozzi (ö. 1827) ve Maria Montessori (ö. 1952) gibi düşünürlerdir.

Jean-Jacques Rousseau, "*Emile veya Eğitim Üzerine*" adlı eserinde, çocukların doğuştan iyi olduğunu ancak toplumsal baskının onun yapısını bozduğunu söyler. Ona göre, "Her şey, Tanrı'nın elinden çıktığında iyidir fakat insanoğlunun elinde bozular."⁹ Doğa bir eğiticidir ve eğitimin çocuğun doğal gelişimini desteklemesi gerekir. Bu sebeple ne yetişkinlerin ne de toplumun çocuğun gelişimine müdahil olmaları gerektiğini, sadece çocukların kendi öğrenme süreçlerini keşfetmelerine izin verilmesi gerektiğini iddia eder. Bu sebeple eğitimin amacı bireyin doğal şartlarda kendi doğasına uygun, doğal yeteneklerine dayalı özgür insanlar yetiştirmektir.¹⁰

Maria Montessori (1870-1952)'ye göre eğitimin amacı çocuğun doğal gelişimini desteklemektir. Bu sebeple çocukların doğal çevreyi başka bir ifadeyle bilgiyi keşfederek öğrenmeleri sağlanmalıdır. Doğal olarak bunun gerçekleşmesi için eğitim ortamı çocukların bireyselliğini ve bağımsızlığını sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Ancak böyle bir ortamda çocuklar gözlem ve keşif yapar.¹¹

1.2.4. Pragmatizm

Bir düşüncenin daha çok pratikte ortaya çıkan sonuçlarıyla ilgilenen pragmatizm eğitim felsefesi geleneğinde bireylerinden deneyim yoluyla öğrenmelerinin ve öğrendikleriyle hayata uyum sağlamasının daha doğru olduğunu savunur. En önemli temsilcileri John Dewey (1859-1952) ve William James (1842-1910)'tir.

John Dewey'e göre eğitimin amacı bireyin pratikte yaşayacağı sorunlara çözüm üretebilmesi ve böylece toplumsal yaşamın daha iyi hale gelmesidir. Bunun için de kişinin daha sonra yaşaması muhtemel olayları deneyimlemesi gerekir. Yani eğitim sosyal yaşamda bireye yararlı olabilecek şeyleri kazandırmalıdır.¹² Bu sebeple okul küçük bir toplumsal modeldir ve bireye yaparak ve yaşayarak öğrenmeyi sağlar. Hayata yararlı şeyleri öğrenmek bu yaklaşımın temel ilkesidir.

⁹ Jean-Jacques Rousseau, *Emile Or, On Education*, çev. Allan Bloom (Basic Books, 1979), 37.

¹⁰ Rousseau, *Emile Or, On Education*, 38.

¹¹ Maria Montessori, *Çocuk Eğitimi*, çev. Güler Yücel (Özgür yayınları, ts.), 117.

¹² John Dewey, *Democracy and Education*, 2001, 14.

1.2.5. Varoluşçuluk

İnsan varlığının onun özünden önce geldiğini ve insanın bu dünyada kendine özgü bir birey olarak var olmasının ne anlama geldiğini açıklamaya çalışan varoluşçuluk insanın sabit bir özünün olmadığını, gerçek dünyanın insan varlığından bağımsız olamayacağını savunur. Bu sebeple eğitim insanın kendi varlığını, anlamını ve özgürlüğü keşfetmesidir. Nietzsche (ö. 1900)'nin bu geleneğin oluşmasında kilit bir rol oynadığı kabul edilmekle birlikte en önemli temsilcileri Kierkegaard (ö. 1855), Camus (ö. 1960), Jaspers (ö. 1969), Marcel (ö. 1973), Heidegger (ö. 1976) ve Sartre (ö. 1980) gibi düşünürlerdir. Şüphesiz bu düşünürlerin tamamının görüşlerini burada açıklamamız mümkün değildir. Ancak bu düşünürlerin görüşleri nosyon olarak benzer niteliklere sahiptir. Bu sebeple biz sadece Martin Heidegger'in düşüncelerine değineceğiz. Heidegger, başyapıtı olan *Varlık ve Zaman* adlı eserinde eğitimin amacının insanın dünyadaki varoluşunu anlamaya ve keşfetmeye çalışması olduğunu dile getirir.¹³

1.2.6. Rekonstrüksiyonizm

db | 9

Son dönemlerin en aktüel felsefi yaklaşımlarından biri de Yeniden Yapılandırıcılıktır. Bu felsefeye sahip düşünürler göre eğitimin amacı, bireyleri çağın yaşamış olduğu sıkıntı ve bunalımlardan kurtararak toplumu yeniden inşa etmek ve daha iyi bir dünya yaratmaktır. Bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin bir sonucu olarak XX. yüzyıl bir bunalıma girmiştir. Buna çözüm olarak eğitim toplumu yeniden inşa ederek insanları düşmüş oldukları bunalımdan çıkaracak bir araçtır. Eğitim bireylere kritik düşünmeyi öğretmeli, toplumsal sorunları çözmeli ve demokratik değerlerin gelişimine katkı sağlamalıdır. Bu akının en önemli temsilcileri Theodore Brameld (1904-1987) ve Paulo Freire (1921-1997)'dir. Rekonstrüksiyonizmin kuramsal temelini atan Brameld, *Güç Olarak Eğitim* (Education as Power) (1965) adlı eserinde, eğitimi, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı, insan hakları, barış ve sürdürülebilir bir dünyayı inşa etmeyi sağlayan bir güç olarak görür. Brezilyalı bir eğitimci ve filozof olan Freire ise rekonstrüksiyonizmi eleştirel pedagoji ile birleştirmeye çalışmıştır. *Ezilenlerin Pedagojisi* (1970) adlı eserinde, eğitimin baskıcı sistemlere veya hükümetlere karşı bir özgürleşme aracı olduğunu savunur.

¹³ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan Ökten (İstanbul: Alfa, 2021), 332.

Yukarıda bahsi geçen tüm felsefi doktrinler ve eğitim felsefelerinin temel amacı bilen, sorgulayan, keşfeden, kendi varlığının farkında olan, kendisiyle, doğayla ve toplumla uyumlu erdemli bireylerin yetişmesini sağlamakla birlikte insanın ve toplumun daha anlamlı, huzurlu, mutlu yaşamasına katkıda bulunmaktır. Tüm bu yaklaşım çeşitlilikleri hayatı daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Bugün birçok ülkede bu yaklaşımlar eğitim modeli olarak kabul edilmekte ve eğitim müfredatlarına uygulanmaktadır. Bu durumda yeni teknolojik bir gelişme olan yapay zekâ bu eğitim felsefelerini nasıl etkilemekte veya bu felsefi yöntemler açısından yapay zekâ nasıl bir potansiyel ve risk oluşturmaktadır?

2. Eğitim Felsefesi Açısından Yapay zekânın Eğitime Etkisi: Potansiyeller ve Riskler

İnsan biyolojik bir varlıktır ve yeme-içme, duyma, görme, hareket etme, sevmeye, öfke duyma, düşünme, bilme, algılama, karar verme, yorumlama, sorun çözme, ezberleme ve hatırlama gibi sahip olduğu tüm duyu ve duygulanımları doğal bir yapıya sahiptir. Bir de tüm bu niteliklere sahip olmasına rağmen şimdilik hiçbir biyolojik bir vasfı olmayan yazılım tabanlı makineler bulunmaktadır. İşte bu makinelerin ortaya koyduğu zekâ türüne veya makinelerin zekâsına yapay zekâ denilmektedir. Burada uzun uzadıya yapay zekânın ne olduğu değil de neler yapabileceği üzerinde durmak istiyoruz. Yine doğal bir zekanın ürünü olan ve yapay bir zekaya sahip olan bu makineler çok hızlı bir şekilde kapsamlı ve çeşitlilik arz eden bilgi üretmektedirler. Bu özelliğiyle de kendilerini var eden doğal zekaya meydana okumaktadırlar. Yapay zekânın kontrol edilebilirliği ve ürettiği bilgilerin doğruluğu ve değeri başlı başına bir çalışma konusudur. Hiç şüphe yok ki yapay zekâ bahsi geçen bu kaygıları aşacak bir gelişme göstermektedir. Bizim burada konu edindiğimiz problem yapay zekânın ürettiği bilginin doğal bir zekaya sahip insan tarafından ne ölçüde kullanılabileceği, dönüştürüleceği veya faydalanılacağıdır. Başka bir ifadeyle yapay zekâ insanın bilgisini artırmasına, kendisini tanımaya, doğal çevre ve toplumla uyum halinde yaşamasına, karakter inşa etmesine, daha mutlu ve huzurlu yaşamasına ne ölçüde katkıda bulunabilir? Yapay zekâ bir eğitimci, öğretmen veya pedagoğ olabilir mi? İnsana sunacağı katkılar nelerdir? Daha da önemlisi yapay zekâ bir eğitimci rolü üstlendiğinde kaygılanmamız gereken durumlar var mıdır? Bizce yapay zekâ hem eğitime katkı sunacak potansiyel/lere hem de ciddi risklere sahiptir. Şimdi sırasıyla bunları ele alalım.

2.1. Yapay Zekânın Vadettikleri: Potansiyeller

Potansiyel kavramı hem felsefenin ve eğitim biliminin üzerinde fazlaca durduğu hatta bir anlamda desteklediği bir kavramdır. Çünkü potansiyel, güç ve kapasiteye sahip olma anlamına gelir ki bu da kendi asli doğasını güçlendirme ya da özünü aktüelleştirme; güç uygulamaya ve eylemde bulunmaya yetkili olma anlamlarına gelir.¹⁴ Tüm bu nitelikler aynı zamanda hem insan doğasından hem de insanı eğiten sistemlerden beklenen vasıflardır. İşte tam da bu nokta da yapay zekâ insanı eğitime ve yetiştirmede ne tür bir güç ve kapasiteye sahiptir ve insan doğasında gizli olan hangi özellikleri dışarı çıkarıp aktüelleştirebilir? sorusunu sormamız gerekir. Şüphesiz yapay zekâ bu noktada sayısız potansiyele sahiptir ancak biz kendimizce öncelikli gördüğümüz bazı başlıklara odaklanacağız. Bunları bilgiye erişim, bireyselleştirilmiş öğrenme, etik ve entelektüel gelişim gibi ana başlıklar altında ele alabiliriz.

2.1.1. Bilgiye ve Aktüel Bilgiye Erişim ve Yapay zekâ

Bireylerin gelişimi ve yetişmesi açısından bilgiye erişim bilgiyi üretmek kadar önemli ve değerlidir. Bugün dünyada birçok ülkede fiziksel ve teknik alt yapı eksiklikleri yüzünden insanlar bilgiye erişmemektedir. Hatta temel eğitimi alamadıkları görülmektedir. UNESCO raporuna göre, dünya genelinde çocukların %88'i ilkökulu, ergenlerin %78'i ortaokulu, gençlerin ise %59'u liseyi bitiriyor.¹⁵ Yani dünya nüfusunun hala %12'si ilkökulu, %22'si ortaokul ve %41'i lise eğitimi alamamaktadır. Hatta 2019 yılında UNESCO Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri kapsama çerçevesinde yapılan yeni bir araştırma yöntemine göre 258 milyon çocuk, ergen ve gencin okul dışında olduğunu göstermektedir.¹⁶ 21. yüzyıl gibi bilginin ve tekniğin egemen olduğu bir çağda bu insanlar eğitimin temel aşamalarından biri olan ulaşılabilirlikten yoksun görünmektedir. Fırsat eşitliği açısından bu durum dijital teknoloji sayesinde aşılabilir bir durumdur. Küreselleşmeyi referans aldığımızda yapay zekâ tabanlı eğitim modelleri ile bu insanlara eğitimin olanakları daha rahat bir şekilde ulaştırılabilir.¹⁷

¹⁴ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma yayınları, 2005), 1367.

¹⁵ "Access", *GEM Report SCOPE* (Erişim 20 Kasım 2024).

¹⁶ UNESCO Institute for Statistics, "New Methodology Shows that 258 Million Children, Adolescents and Youth Are Out of School" (UNESCO, 2019), 1.

¹⁷ Global Education Monitoring Report Team, "Global Education Monitoring Report, 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms?" (UNESCO) (2023), 5.

Bununla birlikte yapay zekâ sadece belirli bir bilgiye ulaşılmasını sağlamamakta, aynı zamanda güncel bilgiye de hızlıca ulaştırmaktadır. Çünkü bilgi çok hızlı değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Bu sebeple değişen dünyada sadece eğitime ulaşamayanlar için değil ulaşabilme imkanları olanlar için de aktüel bilgiye ulaşmak ayrıcalıklı ve değerli bir şeydir. Bir yerde üretilen ve sanal dolaşıma sokulan bilgiyi yapay zekâ hızlıca insanlara ulaştırma potansiyeline sahiptir.

Yapay zekânın bilgiye ulaşabilmede diğer bir önemli katkısı ise dil engelini ortadan kaldırabilmesidir. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı alanlarda ve farklı dillerde öğretilen bilgiler o dile sahip olmayan insanlara yapay zekâ çeviri programları aracılığıyla kendi dillerine dönüştürülerek hızlıca aktarılmaktadır. Bu yöntem eğitimi küresel bir olgu haline getirebilir.

Eğitim açısından fırsat eşitliğine dayalı tüm bu potansiyeller yukarıda bahsi geçen eğitim felsefeleri açısından önemli ve değerlidir. Çünkü idealizm, realizm, varoluşçuluk, rekonstrüksiyonizm ve diğer tüm eğitim felsefeleri açısından insanın değerli ve eşit olduğu ısrarla vurgulanan bir durumdur. Hatta Aydınlanma felsefesini referans alırsak insanların tamamının bilgiye ulaşabilmesi istenen ve desteklenmesi gereken bir politikadır.

12 | db

2.1.2. Bireyselleştirilmiş Öğrenme

Bireyler farklı cinsiyetler, anlayış becerileri, kabiliyetler ve ekonomik imkanlara sahiptir. Bu da ister istemez her bir öğrencinin eğitimden istenilen ölçüde faydalanmasını engellemektedir. Bireyselleştirilmiş öğrenme, öğrenme düzeylerindeki bireysel farklılıklara saygı duyarak ama bu farklılıkların oluşturduğu problemleri de aynı zamanda gidererek veya minimize ederek yapılan bir öğrenme türüdür. Yapay zekâ veya dijital eğitim teknolojileri her bir bireyin kendine özgü öğrenme kabiliyetini, tarzını ve hızını referans alarak kişisel bir öğrenme ortaya çıkarabilir ve bu farklılıkları ortadan kaldırabilir. Öğrenme sürecinin kişisel bir hale gelmesi aynı zamanda öğrenmeyi de verimli kılar.

Yapay zekâ aracılığıyla bu tür bir öğrenme yaklaşımı, bireyin potansiyellerini en üst düzeye çıkarır ve bu yöntem hem pragmatizm hem de empirizm açısından doğru ve yerinde bir yaklaşımdır. Böylelikle öğrencinin öğrenme materyalleri optimize edilir ve öğrenciye kişisel deneyim kazandırılmış olur. Bu durum

aynı zamanda bireyin bilgiyi kendi deneyimlerine dayalı olarak inşa etmesini salık veren ve bireyin öğrenme sürecinde aktif olarak bulunmasını kabul eden konstrüktif (yapılandırmacı) felsefe açısından da desteklenen bir durumdur.

2.1.3. Eleştirel Düşünme ve Yeni Paradigmalar

Analitik düşünme, bir problemi onu oluşturan önerme veya parçalara ayırarak anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Bir anlamda dekonstrüksiyon olarak da ifade edebileceğimiz bu yapı-söküm yöntemi problemi veya yapıyı oluşturan parçaların doğru tanınmasıyla problemin de anlaşılmasını sağlar. Fakat bu tek başına yeterli değildir. Diğer taraftan kritik bir düşünmeye de ihtiyaç vardır. Eleştirel düşünme ise, bir önermenin veya problemin titiz, dikkatli ve sistemli bir şekilde tartışmaya açarak tahkike tabi tutulmasıdır. Bunun yolu da mevcut iç ve dış tutarlılığını tespit etmek, imkanını sorgulamak ve alternatif açıklama modelleriyle kıyaslamaktan geçer. Bir anlamda problemi kuşku altında yargılamaktır. Aristoteles, Farabi (ö. 950), Descartes (ö.1650) ve Kant (ö. 1804) gibi rasyonalist filozoflar bir düşüncenin doğru anlaşılması ve temellendirilebilmesi için eleştirel düşünceye tabi tutulması gerektiğini savunurlar. Benzer durum natüralist ve varoluşçu filozoflar için de geçerlidir. Çünkü bu sayede birey kendini ve etrafını tanır ve daha anlamlı yaşar. Eğitim felsefesi açısından da öğrencinin/bireyin eleştirel düşünceye sahip olması istenir. Ancak bu şekilde kişi gerçek bir bilgi edinmiş olabilir. Eleştirel düşünce aynı zaman da yaratıcı bir zihin inşa eder ve böyle bir zihin yeni fikirlerin ortaya çıkmasına imkân tanır. Bu da insanlığın bilgi, bilim ve medeniyette ilerlemesini ve gelişmesini sağlar. Bu bağlamda yapay zekâ bilgi meraklılarına eleştirel düşünme imkânı sunar ve yeni ufuklar açar. Çünkü yapay zekâ üzerinden alternatif bilgi teorileri, farklı bakış açıları ve yeni öneriler öğrenilebilir. Bugün herhangi bir yapay zekâ aracına girdiğimizde bunu rahatlıkla test edebiliriz.

2.1.4. Öğrenmenin Sınırlarını Genişletme ve İlişkilendirme

Aydınlanma felsefesi sonrası modernite döneminde bilimler tümevarımsal yöntemin de etkisiyle atomize olup parçalandılar. Antik dönemde felsefenin çatısı altında yer alan fizik, kimya, biyoloji, tıp ve astronomi gibi bilimler birbirinden ayrılarak modern dönemde müstakil bir disiplin halini aldı. Bu durum şüphesiz bilimsel ilerlemeyi hızlandırdı ve yeni gelişmelere ufuk açtı. Çünkü her bir

bilim yöntemi, konusu ve amacı itibarıyla birbirinden ayrı görül-
mekteydi. Fakat modern döneme gelindiğinde bilimlerin bütünleşik
yapısının bozulup müstakil hale gelmesi sadece ontolojik değil epis-
temolojik indirgemeye neden oldu. Bu da bizim başka problemlerle
yüzleşmemize alan açtı. Çünkü doğa ve hakikat indirgenemez bir
bütün olarak vardı ve bilimlerin bu ayrışık yapısı hem tabiatın bü-
tünlüğünü bozuyor hem de gerçekliği bütüncül olarak görmemize
engel oluyordu. Bu sebeple sistemin bir bütünlüğe sahip olduğunu;
parçalarının veya tikel özelliklerinin sistemi bütünüyle ifade etme-
yeceğini ve sistemin parçasına indirgenerek açıklanamayacağını
veya bu tür bir anlama ve açıklamanın yetersiz olduğunu iddia
eden holistik¹⁸ bakış açısı yeniden önem kazanmaya başladı. Bu
holistik bakış bilimlerin birbirleriyle iletişim ve etkileşim halinde
olduğunu ve gerçek bilgiye disiplinler arası çalışmalar ile ulaşılabi-
leceğini kabul eden interdisipliner çalışma yöntemlerine alan açtı.
Bugün yapay zekânın en önemli yanı farklı disiplinlere ait bilgilerin
birbirleriyle ilişkilendirilerek açıklanmasını sağlamaktır.¹⁹ Bu sebep-
le yapay zekâ bilgiyi farklı yöntemlerle, değişik formlarda ele al-
mamıza imkân tanımaktadır. Çünkü bir insanın birden fazla disip-
linde uzman olması ve onlara ait bilgileri hafızasında tutması
mümkün olmadığı için kendi başına disiplinler arası ilişkilendirme
ve çıkarım yapması mümkün değildir. Bu durum aynı zamanda bir
problemi ele alırken birden fazla disiplini sınırlı bir şekilde bir araya
getiren multidisipliner yöntemlere de imkân tanımaktadır. Bu saye-
de araştırmacılar daha doğru sonuçlara ve ufuk açıcı yorumlara
sahip olacaklardır. STEM (Science, Technology, Engineering, Mat-
hematics) bunun en güzel örneğidir. Nihayetinde transdisipliner
olarak ifade edilen disiplinler ötesi bir yaklaşım araştırmada derin-
liği ve kavramsal üretimi sağlayarak öngörülmesi zor problemleri
çözecektir.²⁰ Bu yaklaşımlar bugün hemen hemen birçok disiplinle
uygulanmaya başlamıştır. Fakat bize bu yöntemleri uygulama ko-
laylığı sağlayan şey yapay zekâ tabanlı teknolojik gelişmelerdir.

¹⁸ Laird Addis, "Holism", *Cambridge Dictionary of Philosophy*, ed. Robert Audi (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 390-391.

¹⁹ Bernard C.K. Choi - W.P. Pak Anita, "Multidisciplinarity, Interdisciplinarity and Transdisciplinarity in Health Research, Services, Education and Policy: 1. Definitions, Objectives, and Evidence of Effectiveness", *Clinical and Investigative Medicine* 29/6 (2006), 352-356.

²⁰ Alvargonza'lez David, "Multidisciplinarity, Interdisciplinarity, Transdisciplinarity, and the Sciences", *International Studies in the Philosophy of Science* 25/4 (2011), 394.

2.1.5. Sorumluluk Bilincinin Gelişimi ve Yapay zekâ

Sorumluluk bilinci insana ait yüksek ahlaki değerlerden biridir. Maalesef günümüzde farklı sektörlerde çalışan birçok insan ne kendine yüklenen sorumluluğun farkında ne de bu sorumlulukları yerine getirme bilincine sahiptir. Felsefi olarak bu konuya en çok odaklanan filozoflardan biri Immanuel Kant'tır. Kant, ödev etiği olarak ifade edebileceğimiz deontolojik etiğin de kurucusudur. Kant'a göre Kant'ın maksimlerinden birisi "Öyle eyle ki, senin istemenin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin"²¹ şeklindedir. Bunu gerçekleştirmek için kişinin kategorik imperatif olarak ifade ettiğimiz koşulsuz buyruklara uyması gerekir.²² Bu şekilde davranmak kişiyi önemli bir erdem olan sorumluluk sahibi yapar.

Benzer bir durum egzistansiyal felsefe içinde geçerlidir. Örneğin Sartre'a göre sorumluluk sahibi olma kişinin varoluşunu keşfetmesine ve potansiyellerini geliştirmesine de etki eder. Ona göre "insan hürdür, hür olmaya mahkumdur, çünkü o kendini kendisi yaratmış değildir. Öte yandan yine hürdür, çünkü bir kez yeryüzüne atılmış olarak, yaptığı her şeyden sorumludur."²³

Aristoteles, Nietzsche ve Levinas (ö. 1995) gibi birçok düşünüründe benzer kanaatlere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebeple eğitimin önemli görevlerinden biri bireyde sorumluluk bilincini geliştirmektir. İnsanın sorumluluklarını yerine getirebilmesi için bazı ön koşulların olması gerekir. Bu koşullardan ilki bireyin özgür olması yani özgür bir iradeye sahip olması,²⁴ ikincisi ise yaptığı işin mahiyetini; nicelik ve niteliklerini biliyor olmasıdır. Üçüncüsü ise kişinin yaptığı işe yüklediği anlam ve değerdir. Birinci önkoşul şüphesiz hukuki otoritelerin dahilindedir. Ancak kişinin yaptığı işi bilmesi ve ona anlam ve değer yüklemesi eğitimin görevidir. Bu noktada yapay zekâ sorumluluk bilincinin gelişimine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda en başta bireyin karar verme sürecindeki ahlaki değerleri öğretebilir. Ayrıca kişi yapacağı iş ile ilgili doğru bir bilgiye sahip olduğunda işine sahiplenir, görevlerini nitelikli bir şekilde yerine getirir ve sonuçlarına katlanır.

²¹ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. Ioanna Kuçuradi (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 199M.S.), 35.

²² Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 38.

²³ Jean Paul Sarte, *Varoluşçuluk -Egzistansiyalizm Bir Hümanizma mıdır?-*, çev. Emin Türk Eliçin (İstanbul: Hüsnü tabiat matbaası, 1967), 13.

²⁴ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 33.

Sorumluluk duygusu sadece kişinin yaptığı işlere yönelik bir tutumu da değildir. İnsan bilgi sayesinde çevreye karşı daha duyarlı, ahlaki değerlere daha saygılı ve topluma karşı kendini sorumlu hissedebilir. Bugün sosyolojik araştırmalar insanların bahsi geçen olgularda duyarsız olmasının nedenini cehalete bağlamaktadır.

İnsanın sorumluluk alanlarından birisi de dijital enformasyon ve iletişim çağında yaşamış olduğumuz manipülatif bilgidir. Birçok insan siyasi, ideolojik vs. nedenlerle dijital mecralarda ve sosyal medya gibi platformlarda yalan veya yanlış bilgiler yaymaktadır. Yapay zekâ artık bu bilgilerin yalan ve yanlış olduğunu tespit edebilecek kapasitededir. Onun bu özelliği insanları paylaştıkları bilgi/haberlerde daha duyarlı ve sorumlu olmaya sevk edebilir.

2.1.6. Bir Arada Yaşama Kültürü: Adalet Demokrasi ve Eşitlik

Adalet Platon'un dört temel erdeminden birisidir.²⁵ Platon'un doğru veya ölçü olarak kabul ettiği adalet bireyin, toplumun ve devletin uyması gereken bir erdemdir. Peki adalet niçin önemlidir. Platon için ölçü/adalet bir düzen ve ahengi ifade eder. Bu bireyin kendine hâkim olması anlamına geldiği gibi devletin de kendine hâkim olmasıdır.²⁶ Aristoteles'e göre adalet "devletin orta direğidir; çünkü siyasal topluluğun temeli *haktır* ve hak neyin adaletli olduğuna karar vermenin ayırıcısı."²⁷ Bu sebeple Aristoteles'e göre "devlette amaçlanan iyilik adalettir."²⁸

Her ne kadar bu filozoflar dönemleri itibarıyla demokrasiye pek sıcak bakmasalar da demokrasi kolektif karar alma yöntemidir. Bu bir devletin yönetiminde olabileceği gibi bir aile, grup veya şirketin yönetimi için de geçerli bir durumdur. Bu aynı zamanda karar alma süreçlerinde tüm bireylerin eşit hakka sahip olduğunu gösterir ki bu doğru/adil bir yaklaşımdır. Felsefenin ürettiği tüm kavramlar toplumun bir arada yaşamasına ve böylece daha güvenli ve huzurlu bir toplum olmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Amacımız burada bahsi geçen kavramları uzun uzadıya tartışmak değil ne olduklarına dair bir nosyon vermektir. Burada asıl sorulması gereken soru şudur: Yapay zekâ araçları, bahsi geçen kavramların

²⁵ Platon, *Devlet*, 125.

²⁶ Platon, *Devlet*, 129.

²⁷ Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 10.

²⁸ Aristoteles, *Politika*, 91.

bireylerin zihinlerinde ve toplumda kurulmasına, geliştirilmesine ve içselleştirilmesine nasıl katkı sunabilir?

Bilindiği üzere yapay zekâ araçlarından çok geniş bir yelpazede yararlanılmaktadır. Yeniden yapısalıcıların savunduğu ve amaçladığı gibi yapay zekâ üzerinden gerçekleştirilen eğitimler aracılığıyla bireyler yaşadığı toplumu daha yakından tanıma, haklarını bilme, mağduriyetlerini giderecek hukuk yollarını tanıma gibi kavramları ve yöntemleri öğrenirler. Gerektiğinde hak kayıplarını sosyal medya platformlarında hızlıca kamuyla paylaşabilir ve sorunu giderecek otoritelere ulaşabilirler. Ayrıca bireyler organize olabilir, STK'lara katılabilir, fikirlerini daha geniş platformlarda paylaşabilirler. Şayet kişilerin yaptığı bu tasarruflar daha alt toplumsal katmanlara ulaştırılabilirse daha güvenli ve huzurlu bir toplum oluşturulabilir. Yapay zekânın bu özelliği hemen hemen tüm filozofların tasvip edeceği bir durumdur. Hatırlanacağı üzere Brameld'e göre eğitimin amacı ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak, insan haklarını korumak, barış aracılığıyla sürdürülebilir bir dünyayı inşa etmektir. İşte bu özelliği bakımından Brameld'e göre eğitim bir güçtür. Freire'e ise benzer kaygılardan dolayı *Ezilenlerin Pedagojisi* isimli bir eser kaleme almıştır. Fakat bunun birçok suiistimale ve manipülasyona açık bir durum olduğunu da dile getirmek gerekir. Bu problemi bir sonraki başlıkta ele alacağız.

2.1.7. Öğretmenlerin ve Öğrencilerin Desteklenmesi

Yapay zekâ araçlarının eğitimin temel unsurları olan öğrenci, öğretmen ve kurumların bazı iş yüklerini azaltarak öğrenme süreçlerini hızlandırabileceği de bir gerçektir. Bu bağlamda yapay zekâ eğitim için yeniden yapılandırmaçıların varsaydığı bir araçtır. İlkelere belirlenmezse bunun da eğitim için birçok risk barındırdığını ifade etmek gerekir.

Görüldüğü üzere belirli ilkeler ve etik prensipler çerçevesinde doğru kullanıldığı zaman yapay zekâ eğitime çok ciddi katkılar sunabilecek bir potansiyele sahiptir. Bunlar hem öğrenci ve öğretmen hem de toplum ve devletin yararına olacak şeylerdir. Biz yukarıda sadece şimdilik görülen ve deneyimlenen olgulara değindik. Gelecekte bunlar daha fazla hissedilecektir. Fakat ifade ettiğimiz gibi bu faydalar yapay zekâ araçları belirli ilkeler çerçevesinde kullanıldığında ortaya çıkmaktadır. Bu ilkelerden vazgeçilir ve yapay zekâ kontrolsüz bir şekilde tüketilirse insanlığı kaygılandırabilecek ve

ihmale gelmez ciddi riskler ortaya çıkacaktır. Şimdi bu riskleri ele alalım.

2.2. Yapay Zekâya Dair Kaygılar: Riskler

Bir önceki başlık altında yapay zekânın eğitime katkılarını ele aldık. Zaman zaman da belirli başlıklar altında yapay zekânın risklerine odaklandık. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki yapay zekâ bir eğitim-öğretim yöntemi değil öğretim teknolojisidir. Dolayısıyla her teknoloji kullanımında olduğu gibi bunun da kendi özgü riskleri vardır. Fakat hala gelişen ve gösterdiği gelişim ve büyümenin ortaya çıkardığı etkiler gözlemlendiğinde yapay zekâ ile ilgili yaygın ciddi risklerin de olduğu bir gerçektir. Ancak yapay zekânın gösterdiği gelişim ve etki belirli kullanım ilkeleri belirlenmediğinde bu risklerin diğer teknolojik gelişmelerden daha tehlikeli sonuçlar da doğuracağını göstermektedir. Şimdi mevcut kullanımların ortaya çıkardığı riskleri bazı felsefi düşüncelerin kaygı ve eleştirilerini de dikkate alarak inceleyelim.

2.2.1. Duyusal Yeteneklerin Zayıflaması

Yapay zekânın tamamen makine otomasyonlarına dayanması bir disipline eşlik eden insani duyguların yok olmasına etki edebilir. Çünkü normal eğitimde öğretmenler öğrencileri gibi insan oldukları için aralarında bir empati ilişkisi bulunmaktadır. Yapay zekâda sanal ve imitasyon bir duygusal etkileşim vardır. Özü itibariyle öğretmen rolünü taklit eden makine ile öğrenci arasında biyolojik, zihinsel ve duygusal eşitsizlik olduğu için yapay zekâ rehberlik ve duygusal desteği tam olarak sağlayamaz. Bu da zamanla öğrencinin duygusal ve sosyal zayıflamasına veya kaybolmasına neden olur. Bir başka ifadeyle makine insanı kendisi gibi bir varlığa dönüştürebilir. Bu durum tüm yanlarıyla insanı her şeye rağmen insan kalması gerektiğini savunan varoluşçu felsefenin ruhuna terstir. Çünkü eğitim sadece bilgi veren bir şey değil aynı zamanda insanın kendisini tanımasını ve anlam arayışını destekleyen bir sistemdir. Başarıları ve kusurlarıyla insan, insan olarak görülmelidir.

Nitekim Aristoteles, İbn Sina (ö. 1037), Gazzali (ö. 1111), Aquinas (ö. 1274) gibi düşünürler eğitimin bireyi sadece entelektüel olarak değil aynı zamanda duygusal ve sosyal olarak da geliştirmesi gerektiğini düşünür. Bu sebeple eğitim insana sadece teorik erdemleri değil pratik erdemleri de kazandırmalıdır. Aksi durumda çok şey bilen ama hissetmeyen ve duygulanmayan bir varlığa dönüşür

ki bu insan olmanın doğasına aykırıdır. Ama yapay zekâya dayalı öğrenme araçları insanın sadece zihinsel gelişimine etki etmektedir ve onunla duygusal bağ kuramamaktadır.

2.2.2. Bireyselliğin Kaybı

Yapay zekânın eğitime pozitif katkıları başlığında bireyselleştirilmiş öğrenmenin önemine dikkat çekmiştik. Gerekçe olarak ise insanların bireysel farklılıklarını ileri sürmüştük. Ancak yapay zekânın tam tersi etkiyi daha güçlü bir şekilde göstermek gibi bir riski de vardır. Şöyle ki yapay zekâ tabanlı bilgi kümeleri genel olarak toplumda yaygın olarak kullanılan eğilimleri ortaya çıkarır. Bu durumda kişiye özel farklılıklar genel olarak görmezden gelinir. Birey sadece bir veri olarak görülmeye başlar. Örneğin İngilizce de birey kelimesi bölmek anlamına gelen “divide” sözcüğünün başına “in” olumsuzluk eki getirilerek oluşturulmuş “in-dividual” yani bölünemeyen kelimesi ile karşılaşılır. Harari’nin de ifade ettiği gibi insan benliğinin bir araya getirilmiş parçalardan oluşmayıp aksine bütüncül bir varlık olduğunu ifade eder. “İddiaya göre bölünemeyen benliğimin özü, kendinden hiçbir şey kaybetmeden ya da kendine hiçbir şey katmadan bir durumdan diğerine varlığını sürdürebilir.”²⁹ Burada benlik ve bireysellik özdeş bir durumdur. Kişi bireyselliğini kaybettiği zaman görece insanîyetini de kaybetmeye başlar. Sartre gibi varoluşçu filozoflar ile Dewey gibi pragmatik düşünürler eğitimin bireyin özgürlüğünü ve kendini ifade etme yeteneğini geliştirmesi gerektiğini ısrarla vurgular. Bahse konu olan yapay zekâ ise kontrollü kullanılmadığında (tüketildiğinde) bireyselliği yok edebilir.

2.2.3. Sosyal Yeteneklerin Zayıflaması

Aristoteles’e göre insan doğası gereği sosyal bir varlıktır.³⁰ Çünkü insanlar toplumsal fizyolojik, biyolojik ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılarlar, empati kurarlar, insanlarla iletişim ve etkileşime girerler. Böylece bilgi potansiyellerini artırır, erdemlerini geliştirirler ve mutlu olurlar. Fakat yapay zekâ tabanlı tek kaynaktan beslenen insanlar sosyal izolasyona maruz kaldıkları için diğer insanlarla iletişim ve etkileşimden kopmaya başlarlar. Empati ve sosyal iletişimden uzak bireyler haline gelirler. Günümüzde maalesef internet bağımlılığı ergenleri sadece asosyal yapmamaktadır. Aynı zamanda

²⁹ Yuval Noah Harari, *Homo Deus Yarının Kısa Bir Tarihi*, çev. Poyzan Nur Taneli (İstanbul: Kolektif kitap, 2016), 114.

³⁰ Aristoteles, *Politika*, 9.

asosyal olan ergenleri kopya çekme ve zorbalık ile başlayıp anne-babaya karşı gelme, hırsızlık, şiddet, istenmeyen cinsel ilişkiler, pornografi, kumar ve uyuşturucu kullanımı gibi yasa dışı işlere ve suçlara da sürüklemektedir.³¹ Yazarın şu tespitlerine ve önerisine katılmamak mümkün değildir:

Bu çalışmanın çıkarımı, siber dünyanın sanal olmadığı, aksine oldukça gerçek olduğu—aslında gerçek dünyamızın bir parçası olduğu yönündedir. Eğitimsel açıdan, gençler arasında internet kullanımının yaygınlığı ve popülaritesi nedeniyle internet kullanımı eğitimi üzerinde daha fazla durmalıyız.³²

2.2.4. Yalnızlık ve Yabancılaşma

Eğitim bir sosyalleşme ve toplumsal hayata hazırlanma ve katılma ortamıdır. Yapay zekâ gibi veya aynı nosyonla çalışan sosyal medya platformları kişinin farklı dil, kültür ve inançtaki insanlarla tanışmasına neden olabilmektedir. Fakat bu tanışma fiili olarak bir arada bulunmayla desteklenirse anlamlı kılınabilir. Kullanıcılar yaşam ortamlarını hiç terk etmeden sadece kaldıkları evlerinde hatta yatak odalarında bu tür bilgiye erişebiliyor ve hiçbir sosyalleşme yaşamıyorlar. Sadece sanal dostluk ve arkadaşlık ilişkileri kuruyorlar. Bilimsel araştırmalara göre uzun süre sanal ortamda yaşayan veya sosyal medya kullanan ergenlik çağındaki çocuklarda bağımlılık duygusu oluşmaya başlamaktadır. Bu da bireyselliğe, bireysellik yalnızlığa, yalnızlık ise yabancılaşmaya itiyor.³³ Çünkü dijital bir izolasyon yaşayan ve bağımlılık duygusu oluşan bireyler bir müddet sonra duygusal ve sosyal izolasyon yaşamaya ve toplumdaki soyutlanmaya başlar. Bu durum ise kişilerde kaygı bozukluklarına ve depresyona neden olmaktadır. Bu boyutta bir yalnızlaşma kişinin sosyal ve kültürel çevresiyle ve kendisiyle olan ilişkilerinin bozulması ve yok olması anlamına gelen yabancılaşmayı tetiklemektedir. Bu da hiçbir ebeveynin, eğitim sisteminin veya eğitimcinin arzu edeceği bir durum değildir.

³¹ Hing Keung Ma, "Internet Addiction and Antisocial Internet Behavior of Adolescents", *The Scientific World Journal* 11 (03 Kasım 2011), 2193.

³² Ma, "Internet Addiction and Antisocial Internet Behavior of Adolescents", 2193.

³³ Mustafa İnce - Mesut Yılmaz, "Ergenlik Çağındaki Çocukların Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıklarının Yalnızlaşmaya Etkisi", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 8/2 (2020), 1139-1141.

2.2.5. Eleştirel Düşüncenin Zayıflaması

Daha önce ifade ettiğimiz gibi eleştirel düşünme, “bir önermenin veya problemin titiz, dikkatli ve sistemli bir şekilde tartışmaya açarak tahkike tabi tutulmasıdır.” Hemen hemen tüm felsefi sistemler eleştirel düşünme üzerine kuruludur. Yapay zekâ doğru kullanıldığında bir probleme dair alternatif yöntemleri ve çözüm önerilerini ortaya koyarak bireye gerçeğin tek boyutlu ele alınamayacağını öğretir. Eleştirel düşünmek için ise bireyin önünde alternatif yöntem ve bilgilerin olması gerekir. Oysa yapay zekânın mevcut eğitime yöntemi bilgi peşinde ki adayı tek tür bir bilgiye yöneltmesidir. Bunu yaparken ya doğru bilgiyi gizlemekte ya da sadece tek bir açıklama teorisini sunmaktadır. Bu da bireyin benliğini ve özgürlüğünü kaybetmesi, standartlaşması, eleştirel düşünceden yoksun olması yaratıcı düşünce kabiliyetinin yok olması ve yönlendirilmeye açık olmasıdır. Sokrates’in öğretme yöntemini hatırlarsak, düşünür yapay zekânın tam aksine kendisi hiçbir fikir beyan etmez sadece karşıdaki kişinin yanlış ve tutarsız ifadelerini kendilerine hatırlatarak kendini sorgulamasını isterdi. Yapay zekâ ise, öğrencilere bilgiyi paket halinde doğrudan tüketime hazır bir şekilde sunmaktadır. Bu ise öğrencilerin bilgiyi sorgulamadan almasına neden olabilir ve onu sadece bir tüketici formuna dönüştürebilir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Rousseau, bireyin eğitiminde doğal süreçlerin önemli olduğunu vurgular. Oysa yapay zekâ, öğrencileri algoritmalarla sınırlandırılmış eğitim modelleriyle eğittiği için bireysel yaratıcılığı ve doğal öğrenme potansiyelini yok edebilir. Bu durum eğitimde eleştirel düşünmenin zayıflamasına ve yok olmasına neden olabilir.

2.2.6. Deneyimsel Öğrenmenin Zayıflaması

Realist, natüralist ve pragmatist yöntemi savunan tüm düşünürler öğrenme sürecinde deneyimlemenin, yaşayarak öğrenmenin önemine vurgu yaparlar. Örneğin John Dewey, eğitimin deneyimin üzerine inşa edilmesi gerektiğini düşünür. Çünkü öğrenme, ancak öğrencinin içinde bulunduğu dünya ile etkileşimde bulunmasına dayalıdır. Tüm bu söylenenlerin aksine yapay zekâ masa başında veya yataklarında uzanan çocuklara telefon ya da tabletleri aracılığıyla hayatta hiç duymadıkları ve göremeyecekleri teorik şeyleri öğretir. Bu da öğrencileri gerçekliğin salt sanal boyutuna yönlendi-

rir. Sonuçta öğrencilerin çevreleriyle anlamlı ilişki kurmalarını engeller ve bağlarını koparır.

2.2.7. İktidar Gözetim ve Özgürlük

Panoptikon, aslında hücrelerin radyal olarak dizildiği, böylece merkezi bir konumda bulunan bir gardiyanın bütün tutukluları görebildiği dairesel bir hapishane” demektir. Bu düşünceyi kullanıma sokan kişi Jeremy Bentham (ö. 1832)’dir. Bentham’a göre, merkezinde etrafındaki tüm hücreleri gören bir kule hapishanede mahkûmlar gözetlenip gözetlenmediklerini tam olarak bilmedikleri için sürekli gözetleniyor hissini yaşarlar. Zaten hapishanenin amacı da mahkûmların davranışlarını kontrol etmek için süreli gözleniyor hissi yaratmaktır. Bentham, Panoptikon’u “bir üst aklın, gücü elde etmesinin yeni bir modeli” olarak görürken Michel Foucault (ö. 1984)’ya göre ise bir toplum ve iktidar türünün ütopyasıdır. Foucault’ya göre “bir cezaevi olan panopticon aynı zamanda bireyselleştirici ve sürekli bir belgeleme sistemi de olmaktadır.” Panopticon teması -aynı anda hem gözetim hem de gözlem altında tutma hem güvenlik hem de bilgi hem bireyselleştirme hem de toplumsallaştırma hem soyutlama hem de şeffaflık- en ayrıcalıklı gerçekleşme yerini hapishanede bulmuştur.³⁴ Foucault’ya göre böyle bir ortamda beden bir araçtır. Amaç insanın hem mal varlığı hem de hakkı olan özgürlükten mahrum bırakmaktır.³⁵ Çünkü sürekli izlenen ve gözlenen insan ve başka bir ifadeyle dikizlenen insan kendini rahat hissedemez ve özgür olamaz. Panoptikon’un bu araştırmaya konu olmasının nedeni yapay zekâ ve sosyal medya uygulamalarının kişilerin evlerinin sürekli gözlenen ve dikizlenen hücreye dönüştürülmesidir. Böyle bir dünyada insana en özgü alan olan mahremiyet alanı yok edilmiş ve özgürlükler kısıtlanmış olacaktır. Bu durum sadece öğretmen ve öğrenciler için değil aynı zamanda tüm bireyler için geçerlidir ve gelecekte insanlık için büyük bir tehdit gibi görünmektedir. Dahası Foucault’ya göre, bilgi ve eğitim iktidar ilişkilerinin bir dışavurumudur. Yapay zekâ, eğitimin merkezinde daha fazla etkiye sahip oldukça gözetim mekanizmalarına dönüşecek ve bireyler hakkında daha fazla veri toplayacaktır. Tüm bunlar post-panoptikon olarak ifade edilebileceği gibi eğitimde bir tür “dijital panoptikon” olarak da tanımlanabilir.

22 | db

³⁴ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge yayınları, 1992), 314.

³⁵ Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 12.

Benzer kaygıları Foucault'nun öldüğü yılla aynı isme sahip *1984* adlı romanda George Orwell (ö. 1950) dile getirir. Distopik bir toplumda tüm bireyler “büyük birader sizi gözetliyor” duygusuyla yaşar ve hakikaten gözetlenmektedirler. Durumu Orwell şöyle betimler:

Hiç kuşkusuz, ne zaman izlendiğinizi anlamamız olanaksızdı. Düşünce Polisi'nin, kime ne zaman ve hangi sistemle bağlandığını kestirmek çok zordu. Herkesi her an izliyor da olabilirlerdi. Ama size istedikleri zaman bağlanabildikleri açıktı. Çıkardığımız her sesin duyulduğunu, karanlıkta olmadığımız sürece her hareketinizin gözetlendiğini varsayarak yaşamak zorundaydınız; zorunda olmak ne söz, artık iç-güdüye dönüşmüş bir alışkanlıkla öyle yaşıyordunuz.³⁶

Böyle bir gözetim toplumunda ne eğitimden ne bireysellikten, özgürlükten ve varoluştan bahsedilemez. İnsanların sadece doğru eylemlerde bulunma değil hata yapma hakları da olmalıdır.

2.2.8. Eğitimin Makineleşmesi ve Derin Anlam Arayışının Kaybı

db | 23

Tartışmasız tüm felsefi doktrinlere göre bilgi sadece insanın yüklendiği teorik bir kazanım değil aynı zamanda pratik yaşamda erdemi, sanatı, hukuku vs. inşa etmesi gereken bir eylemdir. Yapay zekâ tabanlı eğitim teknolojisi bilgiye veya bilgi çeşitliliğine hızlı ulaşımı sağlasa da elde edilen bu bilgiler nicelik ve nitelik açısından sorunlu olabilmektedir. Bu durum birkaç probleme neden olmaktadır.

a) Bilgiye maruz bırakılma: Yapay zekâ tabanlı platformların etkisiyle bilgi tümüyle mekanikleşir ve dijitalleşir. Bu aşamada bireyler ihtiyaç duydukları bilgiye değil yapay zekâ algoritmalarının ürettiği ve istemsiz şekilde önlerine çıkan bilgilere maruz kalır. Bu tür bilgilerle bireyler yeni bilgiler üretmeyeceği gibi, bilim sanat, edebiyat gibi alanlara da katkı sağlayamaz.

b) Yanlış bilgi sorunu: Yapay zekâ platformlardan elde edilen bilgiler her zaman doğru olmayabilir. Hatta bazen manipülatif de olabilir. Dolayısıyla internetten alınan bilgilere her zaman güvenmemek gerekir.

³⁶ Geroge Orwell, *1984*, çev. Celal Üster (İstanbul: Can yayınlar, 2016), 15.

c) Yüzeysel ve faydasız bilgi sorunu: Dijital dünyada bireyler her alanda bilgiye sahip oluyorlar ama bu bilgiler derinliği olmayan dolayısıyla yüzeysel bilgilerdir. Dolayısıyla bunlar hem birey hem de uzmanları açısından sorun çıkaracak niteliktedir. Örneğin kişi kendin de gördüğü basit bir rahatsızlığı merkeze alarak kendisine kanser teşhisi koyabilmektedir.

d) Şahsiyet inşa etmeyen bilgi: Bireyler gereğinden fazla bilgiye hızlıca ulaştıkları için bu bilgiler kişide bir şahsiyet ve karakter kazanımı sağlamamaktadır. Dolayısıyla bu tür derinleştirilmemiş bilgidir hareketle hiçbir birey hayata dair bir sorgulama ve anlam arayışında bulunamaz.

2.2.9. Etik ve Adalet Sorunları

Modern dönemde ahlak, siyaset ve hukukun önemli düşünürlerinden biri olan John Rawls (ö. 1971) ortaya koyduğu adalet teorisinde eğitimin fırsat eşitliğine dayanması gerektiğini ifade etmiştir. Düşünür ekonomik şartların, sınıfsal farkların ve kültürün kişilerin bilgi kazanımlarına engel olmaması gerektiğini savunur.³⁷ Bu doğru ve yerinde bir tespittir. Tarihte ve hala günümüzde ekonomik açıdan imtiyazlı sınıflar daha kaliteli eğitim alırken ekonomik gücü olmayan bireyler veya devletler bu rekabette geri kalmaktadır. Eğitimde benzer durum yapay zekâ bilgi teknolojileri için de geçerlidir. Yapay zekâ platformları devasa bir bilgi potansiyeline sahiptir. Fakat şu bir gerçek ki tüm teknolojiler de olduğu gibi bu teknolojilerde ciddi maliyetler gerektirmektedir. Bu sebeple yeterli ekonomik güce sahip olmayanlar için yapay zekâ erişilebilir olmadığı gibi dezavantajlı hale gelmektedirler. Bu da sosyal, siyasal, kültürel ve teknik rekabet açısından kabul edilebilir bir şey değildir ve eşitsizlikleri daha da derinleştirir. UNESCO hazırladığı raporda tarihsel problemlerin devam ettiğini tespit eder nitelikte eğitim harcamalarının eşit olması gerektiğine dikkat çekmektedir.³⁸

2.2.10. Yapa Zekâya Dayalı Eğitimde Manipülasyon

Manipülasyon kavramı bu yüzyılda kazandığı değere muhtemelen hiçbir çağda sahip değildir. Manipülasyon bir çeşit yönlendirme ve etkileme tekniğidir. Çağımızda bir kısım devletler,

³⁷ John Rawls, *Bir Adalet Teorisi*, çev. Vedat Ahsen Coşar (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017), 101-102.

³⁸ "Education Spending Should Focus on Equity", *GEM Report SCOPE* (Erişim 21 Kasım 2024).

siyasi ve ideolojik hareketler dijital platformlarda yalan veya yanlış bilgiler kullanarak insanların zihinlerini etkilemekte, davranışlarını şekillendirmekte ve çoğu kez de kötüye kullanmaktadır.

Simülakrlar ve Simülasyon, Fransız filozof Jean Baudrillard (ö.2007) tarafından kaleme alınan bir eserdir. Kitap, Baudrillard'ın postmodernist düşünceye katkıda bulunduğu önemli çalışmalarından biridir. Baudrillard bu eserde simülakr ve simülasyon kavramları üzerinden yaşadığımız çağı okumaya çalışır. Eserde Baudrillard, simülakr kavramıyla bilinen ve yaşanan bizatihi gerçekliği ifade ederken simülasyon kavramıyla gerçekliğin yerini tutan her türlü şeyi ifade etmektedir. Tıpkı bir ülke ve ülkenin haritası gibi.³⁹ Fakat gelinen aşamada gerçek onu taklit eden simülasyon ile yarışamayacak duruma gelmiştir. Çünkü gerçek ile simülasyon arasındaki düşsel, kavramsal ve metafizik bağ tamamen kopmuştur ve simülasyon sürekli olarak yeniden üretilen hipergerçeğe dönüşmüştür. Böylece bilinç, gerçeği ve gerçeğin taklidi olan simülasyonu ayırt edemez hale gelmiştir. Simülasyon gerçeğin ne olduğunu tamamen unutturacak bir konumdadır. Baudrillard'ın temel kaygısı “gerçeğim bir daha asla geri dönmeyecek olmasıdır.”⁴⁰

Bundan böyle bir varlıkla çeşitli görünüşleri; gerçekle gerçek kavramına özgü bir ayna/yansıma (metafizik) olmayacaktır. Bundan böyle gerçekle gerçek kavramı arasında düşsel bir beraberlik de olmayacaktır. Çünkü genetik minyatürleştirme denilen şey, simülasyon evrenine özgü bir boyuttur. Günümüzde gerçek artık minyatürleştirilmiş hücreler, matrisler, bellekler ve komut modelleri tarafından üretilmektedir. Bu sayede gerçeğin sonsuz sayıda yeniden üretimi mümkün olmaktadır. Bundan böyle rasyonel bir gerçeğe ihtiyacımız olmayacaktır zira “gerçek” ideal ya da negatif süreçlerle başa çıkabilecek (boy ölçülebilecek) bir durumda değildir. Artık işlemsel bir gerçek vardır. Aslında gerçek bu değildir çünkü onu sarıp sarmalayan bir düşsellikten yoksundur. Bu atmosferden yoksun bir hiperuzamda kombinatuvar modellere benzeyen, sentetik bir şekilde üretilmiş gerçek, diğer adıyla hipergerçektir.⁴¹

³⁹ Jean Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev. Oğuz Adanır (Ankara: Doğu Batı yayınları, 2011), 13-15.

⁴⁰ Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 15.

⁴¹ Baudrillard, *Simülakrlar ve Simülasyon*, 14-15.

Bu bağlamda Simülakr, bilimin, medyanın, kültürün, devletin ve toplumun manipüle ettiği gerçek bilgiyi ifade ederken gerçek bilginin yerini alan her türlü yapaylığa ve programlara simülasyon denilmektedir. Yani gerçeğin manipüle edilerek yerini simülasyonlara bıraktığı bir dünyanın eşliğinden geçmiş görünüyoruz. İmajlar, diziler, filmler, reklamlar, grafikler, simgeler, ikonlar, avatarlar buharlaştırılan gerçeğin yerini tutan simülasyonlardır. Bunların gerçekle görüntüsel olmaktan başka bir bağları yoktur. Şu hâlde bu simülasyonların değeri nedir? Bu çok tartışmalı bir durumdur. İşte yapay zekâ temelli bilgiler gerçek hayatı manipüle ederek simülasyonlar oluşturmaktadır. İnsanları hayattan koparmakta; sanal veya zihinsel bir dünyaya hapsedmektedir. İnsan zihni artık gerçeği ve onu taklit eden simülasyonu ayırt edemediği için bir boşlukta kalmakta, manipüle edilmekte ve anlamsızlık hissi yaşamaktadır. Peki Baudrillard'ın gerçeğin bir daha asla geri dönmeyeceğine dair kaygısı mümkün müdür? Yapay zekanın bizi böyle bir gerçekliğe doğru götürmediğini söyleyemeyiz.

2.2.11. Eğitimin Ticarileşmesi

Eğitimin ticarileşmesi aslında bir önceki başlığı önceleyen bir sorundur. Yapay zekâ araçlarını üretenler ve geliştirenler çoğu kez bunu insanlığın faydasına olacak şekilde değil de kişisel servetlerini genişletmek için kullanmaktadır. Zaman zaman da sunucularını (server) daha fazla para kazanmak için devletin ve kötü amaçlı kişilerin hizmetine sunmaktadırlar. Bu durum kendi başına bir problem olmakla birlikte başka sorunları da doğurmaktadır. Bu bağlamda ya fakir sınıflar bu eğitime ulaşamamakta ya da ulaştıkları eğitim tarafından suistimale uğramaktadırlar. Oysa eğitim ticari bir kazanım ve ürün olmaktan ziyade insanlık için sunulan evrensel bir değerdir.

Sonuç

İnsanlığın bilgi, bilim ve teknikteki ilerlemesi devam etmektedir. Devam eden bu ilerleme beraberinde yapay zekâ algoritmalarına dayalı yeni bir eğitim teknolojisini üretti. Bu teknoloji devasa bir bilgiye hızlı bir şekilde mekândan bağımsız olarak ulaşmayı sağlayan yapay zekâdır. Yapay zekâ yüzyıllardır filozofların eğiterek bilinçlendirmeye çalıştıkları toplumları çok kısa sürede eğitime potansiyeline sahiptir. Şayet yapay zekâ temelli bilgi teknolojileri doğru bir şekilde kullanılırsa insanlık geçmiş çağlarla kıyaslandığında yüzyıllar boyunca edineceği bilgiye on yıllar hatta daha kısa bir

sürede ulaşabilir. Fakat bu durum aynı zamanda bazı riskler de taşımaktadır. Eğer yapay zekâ ticari amaçlar, bireyleri ve toplumları kontrol ereği, her türlü güç istenci, zorbalık, suiistimal ve manipülasyon gibi amaçlar için kullanılırsa geçmişe kıyasla insanlığın yüz yıllardır yapamadığı fiziksel, siyasi, hukuksal, sanatsal ve ahlaki yıkımları çok kısa bir sürede gerçekleştirebilir. Yapay zekâ temelli eğitim teknolojileri dışlanmadan doğru ilkeler belirlenerek öğrencilerin, öğretmenlerin ve tüm eğitimcilerin hizmetine sunulabilir. Fakat önce yapay zekânın nasıl kullanılması gerektiğine dair hukuksal kurallar ve ahlaki ilkeler belirlenmelidir. Devletlerin bu sorununu ciddiye alıp ortak bir konsensüs oluşturmaları gereklidir.

Kaynakça

- Addis, Laird. "Holism". *Cambridge Dictionary of Philosophy*. ed. Robert Audi. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. çev. Saffet Babür. Ankara: Ayraç yayınları, 1997.
- Aristoteles. *Politika*. çev. Mete Tunçay. İstanbul: Remzi Kitabevi, 4. baskı., 1993.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 2 (Sofistlerden Platon'a)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2006.
- Baudrillard, Jean. *Simülakrlar ve Simülasyon*. çev. Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı yayınları, 6. Basım, 2011.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma yayınları, 6. Basım, 2005.
- Choi, Bernard C.K. - Anita, W.P. Pak. "Multidisciplinarity, Interdisciplinarity and Transdisciplinarity in Health Research, Services, Education and Policy: 1. Definitions, Objectives, and Evidence of Effectiveness". *Clinical and Investigative Medicine* 29/6 (2006), 351-364.
- David, Alvargonza'lez. "Multidisciplinarity, Interdisciplinarity, Transdisciplinarity, and the Sciences". *International Studies in the Philosophy of Science* 25/4 (2011), 387-403. <https://doi.org/10.1080/02698595.2011.623366>
- Dewey, John. *Democracy And Education*, 2001.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge yayınları, 6. Basım, 1992.
- Harari, Yuval Noah. *Homo Deus Yarının Kısa Bir Tarihi*. çev. Poyzan Nur Taneli. İstanbul: Kolektif kitap, 1. Basım, 2016.
- Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. çev. Kaan Ökten. İstanbul: Alfa, 5. Basım, 2021.
- İnce, Mustafa - Yılmaz, Mesut. "Ergenlik Çağındaki Çocukların Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıklarının Yalnızlaşmaya Etkisi". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 8/2 (2020), 1111-1144.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*. çev. Ioanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 3. Basım, 199M.S.
- Locke, John. *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme (I-II. KİTAP)*. Ankara: Öteki yayıncılık, 1999.
- Ma, Hing Keung. "Internet Addiction and Antisocial Internet Behavior of Adolescents". *The Scientific World Journal* 11 (03 Kasım 2011), 2187-2196. <https://doi.org/10.1100/2011/308631>
- Montessori, Maria. *Çocuk Eğitimi*. çev. Güler Yücel. Özgür yayınları, 5. Basım, ts.
- Orwell, Geroge. *1984*. çev. Celal Üster. İstanbul: Can yayınlar, 56. Basım, 2016.
- Platon. *Devlet*. çev. Eyuboğlu Sabahattin - Cimcoz M. Ali. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XX., 2010.
- Rawls, John. *Bir Adalet Teorisi*. çev. Vedat Ahsen Coşar. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017.

- Rousseau, Jean-Jacques. *Emile Or, On Education*. çev. Allan Bloom. Basic Books, 1979.
- Sarte, Jean Paul. *Varoluşçuluk -Ekzistansiyalizm Bir Hümanizma mıdır?-. çev. Emin Türk Eliçin*. İstanbul: Hüsni tabiat matbaası, 3. Basım, 1967.
- Team, authorCorporate:Global Education Monitoring Report. "Global Education Monitoring Report, 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms?" UNESCO. 2023. Erişim 20 Kasım 2024. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385723>
- UNESCO Institute for Statics. "New Methodology Shows that 258 Million Children, Adolescents and Youth Are Out of School". UNESCO, 2019. <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/new-methodology-shows-258-million-children-adolescents-and-youth-are-out-school.pdf>
- Winch, Christopher - Gingell, John. "Idealism". *Key Concepts in Philosophy of Education*. Florence KY, USA: Routledge, 1999.
- GEM Report SCOPE. "Access". Erişim 20 Kasım 2024. <https://www.education-progress.org/en/articles/access>
- GEM Report SCOPE. "Education Spending Should Focus on Equity". Erişim 21 Kasım 2024. <https://www.education-progress.org/en/focus/13-Spending>

